

HAL
open science

Παρίσι-Αθήνα: Aller simple. Μιά διεπιστημονική άποψη. Β. Καραμανωλάκης, M. Couroucli, T. Σκλαβενίτης (επιμ.), Συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία απο τη Μεταπολίτευση ως σήμερα. Αθήνα, Ecole française d'Athènes, Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών, Εταιρεία Μνήμων. 2015

Maria Couroucli

► **To cite this version:**

Maria Couroucli. Παρίσι-Αθήνα: Aller simple. Μιά διεπιστημονική άποψη. Β. Καραμανωλάκης, M. Couroucli, T. Σκλαβενίτης (επιμ.), Συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία απο τη Μεταπολίτευση ως σήμερα. Αθήνα, Ecole française d'Athènes, Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών, Εταιρεία Μνήμων. 2015 . Couroucli, M.; Karamanolakis, V; Sklavenitis, T. SYNANTISEIS TIS ELLINIKIS ME TI GALLIC ISTORIOGRAFIA APO TI METAPOLITEYSI OS SIMEMA (Greek and French Historiographies in perspective, 1974-2014), Co-édition: Ecole française d'Athènes, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique (Athènes), pp.245-258, 2015, SYNANTISEIS TIS ELLINIKIS ME TI GALLIC ISTORIOGRAFIA APO TI METAPOLITEYSI OS SIMEMA (Greek and French Historiographies in perspective, 1974-2014), 978-618-82106-0-8. <halshs-01238532>

HAL Id: halshs-01238532

<https://shs.hal.science/halshs-01238532v1>

Submitted on 9 Dec 2015

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

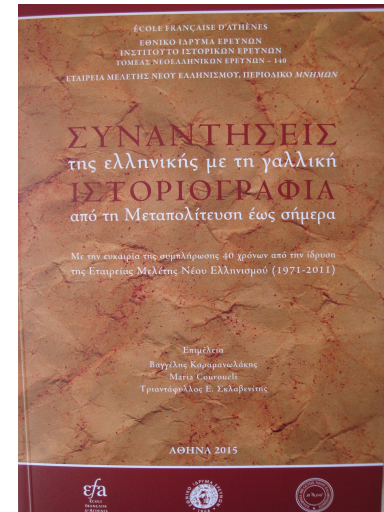

HAL Authorization

The following text is the author's version of the chapter published in the volume (pp. 245-258):

Karamanolakis, V.; Couroucli, M. and Sklavenitis, T. (eds)
2015. *Greek and French Historiographies in perspective, 1974-2014* (in Greek). Athens, EfA, EIE, Mnimon.
ISBN 978-618-82106-0-8

Original title: *Synantiseis tis ellinikis me ti galliki istoriographia*, 1974-2012). Ecole française d'Athènes, National Foundation for Scientific Research, Mnimon historical society (Athens). 376 pp.

Maria Couroucli

Παρίσι-Αθήνα: aller simple. Μια διεπιστημονική άποψη

«Από το τέλος της δεκαετίας του 1970 γράφω καθένα από τα μυθιστορήματά μου δυο φορές, στα γαλλικά πρώτα, αν ο τόπος της πλοκής είναι ένα παρισινό νεκροταφείο, στα ελληνικά πρώτα, αν ανιχνεύω το μυστήριο έψιλον του ναού του Απόλλωνος στους Δελφούς. Τα ελληνικά με συγκινούν περισσότερο. Οι γαλλικές λέξεις μου επιτρέπουν να κρατώ μια κάποια απόσταση από το θέμα μου και κάνουν δυνατό το χιούμορ. Έχω μια γλώσσα για να γελώ και μια για να κλαίω, εν ολίγοις.»¹

Οι συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία, από τη Μεταπολίτευση ως σήμερα, φαίνεται να αποτελούν κεντρικό κεφάλαιο της μελέτης διαμόρφωσης της ελληνικής ιστοριογραφίας τα τελευταία 50 χρόνια. Οι μισοί περίπου από τους σημερινούς μόνιμους διδάσκοντες και ερευνητές που ασχολούνται με τη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στα τμήματα Ιστορίας των ελληνικών πανεπιστημίων και στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, δηλώνουν μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία.² Από αυτούς η μεγάλη πλειονότητα έχει διπλώματα από το Πανεπιστήμιο Paris 1 Sorbonne και την

¹ «Depuis la fin des années 70, j'écris chacun de mes romans deux fois, d'abord en français si l'histoire se passe dans un cimetière parisien, d'abord en grec lorsque je m'interroge sur le mystérieux epsilon du temple d'Apollon à Delphes. Le grec m'émeut davantage. Les mots français me permettent de garder une certaine distance avec mon sujet, propice à l'humour. J'ai une langue pour rire et une langue pour pleurer en somme.» Συνέντευξη του Βασίλη Αλεξάκη στην εφημ. *Libération*, 16 Μαρτίου 2006.

² Σύμφωνα με τα στοιχεία που βρίσκονται σήμερα (2014) αναρτημένα στις ιστοσελίδες των ινστιτούτων και των πανεπιστημιακών σχολών.

EPHE VIe section (και μετέπειτα École des Hautes Études en Sciences Sociales), τα δύο ιδρύματα που στέγασαν επί σειρά ετών ειδικευμένα σεμινάρια για τη Νεοελληνική Ιστορία (βλ. παρακάτω). Σημειωτέον ότι η τάση αυτή είναι σαφώς φθίνουσα από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 –ακολουθώντας το ευρύτερο ρεύμα της επικράτησης της αγγλικής γλώσσας στην παγκόσμια επιστημονική κοινότητα– προς όφελος κυρίως δύο άλλων μεγάλων ομάδων, των αποφοίτων των αγγλοαμερικανικών πανεπιστημίων και εκείνων του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου στη Φλωρεντία. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η αύξηση των περιπτώσεων πτυχιούχων ελληνικών πανεπιστημίων με «ενδιάμεσες» μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό (Master, MPhil, DEA), που καταλήγουν σε διδακτορικές διατριβές που υποστηρίζονται στην Ελλάδα. Η ύφεση της παρουσίας της γαλλικής ιστορικής σχολής στην Ελλάδα προς όφελος των αγγλόφωνων πανεπιστημίων αποτελεί μέρος της εξέλιξης της ελληνικής ερευνητικής δραστηριότητας, που χαρακτηρίζεται από την εντονότερη παρουσία των ελλήνων ακαδημαϊκών στις διεθνείς –και κατά κανόνα αγγλόφωνες– επιστημονικές συναντήσεις και δημοσιεύσεις. Από θεσμική άποψη η εικόνα αποκτά και άλλες συνιστώσες: θα αναφερθούμε σε μερικές απ' αυτές παρακάτω. Συνοπτικά, η έρευνα που αφορά τη Νεότερη Ελληνική Ιστορία διένυσε μια διαδρομή που είχε αρχίσει επί δικτατορίας και συνεχίστηκε σε όλα τα μεταπολιτευτικά χρόνια. Η πρώτη εποχή χαρακτηρίζεται από τα γνωστά ως «ελληνο-ελληνικά» σεμινάρια στο Παρίσι, με σαφή ελληνοκεντρικό προσανατολισμό και προβληματισμό, όπου έλληνες διδάσκοντες και διδασκόμενοι είχαν ως κύρια μέριμνα την ενασχόληση με την Ιστορία της πατρίδας, στην οποία και όλοι τελικά επέστρεψαν (βλ. στον παρόντα τόμο τα κείμενα των Ασδραγά, Καραμανωλάκη, Πετμεζά και Κόκκινου). Με τη Μεταπολίτευση η ομάδα αυτή των «παρισινών ιστορικών» επαναπατριάζεται και ο προσανατολισμός της επηρεάζει και εν τέλει κυριαρχεί στην ακαδημαϊκή κοινότητα για δύο τουλάχιστον δεκαετίες. Η τρίτη εποχή χαρακτηρίζεται από την επαναπροσαρμογή και την αμφισβήτηση της ελληνοκεντρικότητας, που αρχίζει γύρω στο τέλος της δεκαετίας του 1990, όταν η παγκοσμιοποίηση της επιστήμης και η κυριαρχία του αγγλόφωνου λόγου στις ανθρωπιστικές επιστήμες είναι και σαφείς και ανεπίστρεπτες εξελίξεις.

Μετά την πτώση της δικτατορίας, οι «παρισινοί ιστορικοί» ηγούνται της προσπάθειας ανανέωσης των ιστορικών ερευνών, με στόχο να αντιταχθεί στην παραδοσιακή –και ιδεολογικά «αστική»– ελληνική Ιστορία μια νέα, μαρξιστική εθνική ιστορία, στηριγμένη σε επιστημονικές μεθόδους.³ Στη διαδικασία αυτή εντάχθηκαν οι έρευνες στις πρωτογενείς πηγές που κατά την πρώτη αυτή περίοδο περιορίστηκαν στον ελληνόφωνο χώρο, αφήνοντας για μια ακόμα φορά στην άκρη τις αλλόγλωσσες (και αλλόδοξες [;]) ιστορικές πηγές. Αποτέλεσμα, οι οθωμανικές και βαλκανικές σπουδές και έρευνες έμειναν (με ελάχιστες εξαιρέσεις) για πολύ καιρό στο περιθώριο των ιστορικών σπουδών, που συνέχισαν να περιλαμβάνουν τον παραδοσιακό ενετικό χώρο και τα αρχεία του (βλ. Πετμεζά στον παρόντα τόμο). Με άλλα λόγια, οι καινοτόμες προτάσεις της πρώτης γενιάς των παρισινών ιστορικών αφορούσαν τελικά την Ελλάδα όπως είχε οριστεί από την παραδοσιακή ιστοριογραφία: ελληνική χερσόνησος και ελληνικές παροικίες εκτός συνόρων του κράτους (η υπερορία, όπως λέγεται σήμερα, περιλαμβάνοντας και τους τόπους εξορίας του 20ού αιώνα), προφανώς

---

³ Ο Α. Λιάκος αναλύει πώς κατά την πρώτη μεταπολιτευτική εποχή η αντιπαράθεση ήταν μεταξύ επιστημονικής Ιστορίας και αντιεπιστημονικής ιδεολογίας, ενώ σήμερα το ζητούμενο προς ανάλυση είναι η σχέση της κοινωνίας με το παρελθόν, δηλαδή η ιστορική κουλτούρα. Βλ. «Οι πόλεμοι της ιστορίας», στο Δ. Ι. Παπαδημητρίου και Σ. Ι. Σεφεριάδης (επιμ.), *Αθέατες όψεις της ιστορίας*, Αθήνα, Ασίνη, 2011 σ. 145 και 153.

γιατί το ζητούμενο ήταν, όπως θα δούμε παρακάτω, η συγκρότηση μιας νέας *Εθνικής Ιστορίας* και ιστοριογραφίας.

Η πορεία «Παρίσι-Αθήνα απλή διαδρομή» σαν ιστορικό φαινόμενο αποτελεί μέρος του μεταπολιτευτικού επιστημονικού και κοινωνιολογικού τοπίου της Ελλάδας. Τα επί μέρους κεφάλαια του παρόντος τόμου φωτίζουν από πολλαπλές οπτικές γωνίες αυτή την ελληνική ιδιαιτερότητα που έχει καταγραφεί από πολλούς και διαφορετικούς παρατηρητές της ελληνικής κοινωνίας. Ο Βασίλης Αλεξάκης, από τους γνωστούς λογοτέχνες και «Έλληνες του Παρισιού», περιγράφει με γλαφυρότητα στο βιβλίο *Paris-Athènes* την αμφίδρομη γεωγραφική και γλωσσική σχέση μεταξύ των δύο πόλ(ε)ων. Η σχέση του με τη μητρική γλώσσα καθορίζει τη συγγραφική του πρακτική και συνοψίζει με χιούμορ τη θεματική της διγλωσσίας που για πολλά χρόνια ήταν συνδεδεμένη και με τα ελληνικά ιστοριογραφικά δρώμενα.

Οι γαλλικοί θεσμοί – φυτώρια της νέας ιστοριογραφίας

Η περίοδος άνθησης της ελληνικής κοινότητας των ιστορικών, που θα παίξει καθοριστικό ρόλο για τουλάχιστον δύο δεκαετίες, μετά το 1974, στην Ελλάδα, ξεκινά την εποχή της δικτατορίας στο Παρίσι. Εκεί σχηματίστηκε μια ομάδα γύρω από τα μεταπτυχιακά σεμινάρια, στα οποία δίδασκαν δύο από τους «ενταγμένους» Έλληνες στον γαλλικό πανεπιστημιακό χώρο: ο Κ. Θ. Δημαράς στις νεοελληνικές σπουδές, επισκέπτης καθηγητής (Professeur associé) στο σημερινό 4ο Πανεπιστήμιο του Παρισιού (Université Paris IV) και διευθυντής του Νεοελληνικού Ινστιτούτου της Σορβόνης, και ο Νίκος Σβορώνος, στις βυζαντινές σπουδές, μόνιμος ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών – CNRS– και διευθυντής σπουδών στον 4ο τομέα της EPHE (IVe section de l'École Pratique des Hautes Etudes). Και τα δύο σεμινάρια στεγάζονταν τότε στα κτήρια της παλιάς Σορβόνης, στο κέντρο του *Quartier Latin*. Στη Βιβλιοθήκη του Νεοελληνικού Ινστιτούτου δούλεψαν τη δεκαετία του 1970 οι πρώτοι ερευνητές που μετά τη χούντα εντάχθηκαν στα πανεπιστήμια ή στελέχωσαν το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, όπως οι Ρένα Σταυρίδου-Πατρικίου, Φίλιππος Ηλιού, Παναγιώτης Μουλλάς, Σπύρος Ασδραχάς, Βασίλης Παναγιωτόπουλος (βλ. τα κείμενα των Τόλια, Ασδραχά, Καραμανωλάκη και Βαρών στον παρόντα τόμο). Αμέσως μετά τη δικτατορία αρχίζουν δύο καινούρια σεμινάρια μαρξιστικής κατεύθυνσης,⁴ και τα δύο υπό την σκέπη των βυζαντινών σπουδών. Το πρώτο είναι το σεμινάριο Οικονομικής Ιστορίας του Ασδραχά, πρώτα στην EPHE, σε συνάρτηση με το σεμινάριο βυζαντινής Οικονομικής Ιστορίας του Νίκου Σβορώνου, και κατόπιν στο 1ο Πανεπιστήμιο του Παρισιού (Université Paris 1) σε συνεργασία με τη βυζαντινολόγο Héléne Γλύκατζη-Ahrweiler. Λίγο αργότερα, στη δεκαετία του 1980, δημιουργείται ένας ακόμα πόλος Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στην École des Hautes Études en Sciences Sociales (πρώην 6ος τομέας της EPHE, που αυτονομείται το 1975) γύρω από τους επίσης βυζαντινολόγους André Guillou και Héléne Antoniadis-Bibicou, γύρω από το σεμινάριο «Histoire économique et sociale de la Grèce médiévale et moderne» και το περιοδικό *Études Balkaniques*. Την ίδια εποχή (1978-1984) αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Νεοελληνικού Ινστιτούτου στη Σορβόνη η Αικατερίνη Κουμαριανού, που συνεχίζει το

---

⁴ Το ένα πρόσκειται στους κύκλους του ΚΚΕ εσωτερικού, το άλλο στους κύκλους του ΚΚΕ και του ΚΚ Γαλλίας.

διδακτικό και ερευνητικό έργο του Δημαρά γύρω από την Ιστορία των ιδεών, με βάση τη νεοελληνική γραμματεία και λογοτεχνία. Είναι η εποχή που το Παρίσι αποτελεί πόλο έλξης για πολλούς έλληνες φοιτητές με ενδιαφέροντα στην Ιστορία. Συγχρόνως στην Ελλάδα συγκροτούνται τα ερευνητικά Κέντρα Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας των τραπεζών (Εθνικής, Αγροτικής, Εμπορικής, Πίστεως-Alpha) και της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, που απορροφούν πολλούς νέους επιστήμονες που δεν έχουν ακόμη μόνιμες θέσεις στα πανεπιστήμια ή στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και που αποτελούν φυτώρια των ιστορικών ερευνών του άμεσου μέλλοντος. Στη Γαλλία όμως, παράλληλα, η Οικονομική Ιστορία, όπως είχε διαμορφωθεί από τη Σχολή των *Annales*, βρίσκεται στην αρχή του τέλους: αποδυναμώνεται συνεχώς η ολιστική Ιστορία προς όφελος της τοπικής Ιστορίας και της μικρο-Ιστορίας, υπό την επιρροή του αγγλόφωνου ακαδημαϊκού χώρου και του *linguistic turn* και το ενδιαφέρον επιστρέφει στο γεγονός, στο ιδιαίτερο συμβάν και εν τέλει στην πολιτική σκηνή.⁵

Οι δεκαετίες του 1970 και του 1980 –καθοριστικές ως προς τη γαλλική επιρροή στην ελληνική ιστοριογραφία– χαρακτηρίζονταν από την κυριαρχία της μαρξιστικής σκέψης ανάμεσα στους «έλληνες διανοούμενους» του Παρισιού και την πολιτική τους ένταξη στα αντιστασιακά κινήματα και κόμματα της αριστεράς. Στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης υπάρχει έντονη πολιτική δραστηριότητα στο πανεπιστημιακό κομμάτι της ελληνικής κοινότητας του Παρισιού και μια καθημερινή σχέση με τα ελληνικά πολιτικά πράγματα, που εντείνεται με την επιστροφή πολλών από τους «Έλληνες του Παρισιού» στην πατρίδα. Αυτά τα δύο στοιχεία είναι βασικές συνιστώσες του κυρίαρχου κλίματος, μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το ενδιαφέρον για την ιστορική έρευνα στην Ελλάδα, και εδώ η επιρροή των ελλήνων δασκάλων από το Παρίσι –εκ των οποίων πολλοί πηγαionoέρχονται τα πρώτα χρόνια μεταξύ γαλλικών και ελληνικών ιδρυμάτων– φαίνεται να υπήρξε καθοριστική. Σημειωτέον ότι τα πρώτα αυτά χρόνια της Μεταπολίτευσης οι «Έλληνες του εξωτερικού» ως κοινωνιολογική κατηγορία παίζουν σημαντικό ρόλο στα ελληνικά δρώμενα, στον πολιτικό αλλά και στον πανεπιστημιακό χώρο, με εντονότατη παρουσία στα ελληνικά ΜΜΕ.

Είναι φανερό ότι οι συνθήκες άνθησης των ιστορικών σπουδών στην ελληνική παροικία στο Παρίσι έχουν άμεση σχέση με την πολιτική συγκυρία (βλ. στον παρόντα τόμο τα κείμενα των Ασδραγά και Καραμανωλάκη). Η παροικία των ελλήνων «πανεπιστημιακών», μετεκπαιδευόμενων ή εξόριστων, αυξάνεται στο διάστημα της δικτατορίας, όταν, όπως σημειώνουν, η ενασχόληση με την επιστήμη αποτελεί τελικά πάρεργο για τα μέλη της κοινότητας, μια και η κύρια απασχόληση των περισσότερων είναι η αντιστασιακή «δράση» –οι πολιτικές συζητήσεις και οι «ζυμώσεις» μέσα και έξω από το πανεπιστήμιο. Όπως υπογραμμίζει ο Ασδραγάς, η μαγιά των ελλήνων ιστορικών είναι ήδη διαμορφωμένοι επιστήμονες που βρέθηκαν στη Γαλλία για μεταπτυχιακές σπουδές λίγο πριν το πραξικόπημα του 1967 και παρέμειναν καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, όσο η επιστροφή τους στα ελληνικά ιδρύματα δεν ήταν δυνατή. Οι περισσότεροι είναι ώριμοι ερευνητές, με την έννοια ότι έχουν ήδη διαμορφωμένες μεθόδους δουλειάς, ερευνητικούς στόχους και προσανατολισμούς, και ένα εν πολλοίς κοινό πρόγραμμα, την όσο το δυνατό εκτενέστερη έρευνα των πηγών, αρχής γενομένης από αυτές που βρίσκονται στη Γαλλία και αφορούν τη Νεοελληνική Ιστορία (όπως τα Αρχεία του γαλλικού ΥΠΕΞ). Έτσι, την περίοδο της δικτατορίας οι έλληνες ιστορικοί είναι μέλη μιας κοινότητας επιστημονικής και πολιτικής

---

⁵ Michel Margairaz, «Histoire économique», στο C. Delacroix, F. Dosse, P. Garcia και N. Offenstadt (επιμ.), *Historiographies*, I. *Concepts et débats*, Paris, Gallimard, 2010 σ. 297-298.

στην οποία κυριαρχεί ο μαρξισμός και είναι έντονη η παρουσία της γαλλικής αριστερής κουλτούρας, της μετά τον Μάιο του 1968 περιόδου (βλ. στον παρόντα τόμο Ασδραχά και Πετμεζά). Αυτό είναι ιδιαίτερα αισθητό στους κοινωνικούς επιστήμονες που διδάσκουν ή φοιτούν στα δύο «κόκκινα» πανεπιστήμια του Παρισιού, το 8ο Πανεπιστήμιο στο προάστιο Vincennes και το 10ο στη Nanterre. Ενδεικτικά αναφέρω τους Πουλαντζά, Τσουκαλά και Βεργόπουλο, οι διατριβές των οποίων ή/και τα βιβλία μεταφράζονται στα ελληνικά την επομένη της Μεταπολίτευσης. Πολλοί από τους πανεπιστημιακούς είναι μέλη των αντιστασιακών και κομματικών οργανώσεων της παραδοσιακής και μη αριστεράς (ΠΑΜ, ΠΑΚ, ΚΝΕ, Ρήγας Φερραίος, ΑΣΠΕ, ΠΠΣΠ, ΚΚΕ, ΚΚΕ εσωτερικού, ΚΚΕ-ΜΛ, ΠΑΣΟΚ) και παίρνουν μέρος στις συγκεντρώσεις και τις συνεδριάσεις του Συλλόγου των ελλήνων φοιτητών του Παρισιού, στο «Ελληνικό Σπίτι» της Πανεπιστημιούπολης (Cité Universitaire) και στα αμφιθέατρα του Πανεπιστημίου 6 (Paris 6-Jussieu). Οι συγκεντρώσεις αυτές πολλαπλασιάζονται αμέσως μετά τη δικτατορία, όταν νομιμοποιείται το ΚΚΕ στην Ελλάδα και τα στελέχη του παύουν να διώκονται, και όταν αίρονται οι περιορισμοί πολιτικών συγκεντρώσεων των εξόριστων Ελλήνων από τις γαλλικές αρχές, ενώ από το 1974 αρχίζει η επιστροφή των περισσότερων «πανεπιστημιακών» στην Ελλάδα, που ολοκληρώνεται στο τέλος της δεκαετίας.

Μαρξισμός, ελληνικότητα και νεοελληνικές σπουδές

Όπως σημειώνεται σε πολλά από τα παρακάτω κείμενα του τόμου, πολλούς από τους παρισινούς ιστορικούς της πρώτης εποχής απασχολεί το θέμα των δομών της μετα-οθωμανικής ελληνικής κοινωνίας και η ανάλυση της «καθυστερήσής» της, ενώ συγχρόνως εκτιμούν ότι η συγκέντρωση και μελέτη των πηγών της Οικονομικής και της Κοινωνικής Ιστορίας αποτελεί προτεραιότητα που με τη σειρά της προϋποθέτει τη σωστή λειτουργία των ιστορικών αρχείων στην Ελλάδα και ένα άνοιγμα μεθοδολογικό και θεωρητικό, που εν πολλοίς καλύπτεται από μεταφράσεις –κυρίως γαλλικών– κλασικών ιστορικών μελετών (βλ. στον παρόντα τόμο Δρούλια και Βαρών). Η μεγάλη ανάπτυξη των μελετών Οικονομικής Ιστορίας εντάσσεται στην τότε κυρίαρχη τάση, με πρώτους δασκάλους τους Σβορώνο και Ασδραχά. Στην Ελλάδα η μαρξιστική ανάλυση της Ιστορίας είναι επιτέλους ελεύθερη να εκφραστεί μετά από 40 χρόνια, ενώ στη Γαλλία η κλασική μαρξιστική σκέψη αμφισβητείται έντονα –παράδειγμα η γνωστή συζήτηση για την καθοριστική ή μη σχέση της υποδομής ως προς το εποικοδόμημα και το προβάδισμα της ανάλυσης των οικονομικών δομών για την κατανόηση της κοινωνίας. Όμως, οι συζητήσεις για τις αναλύσεις του Althusser και του δομικού μαρξισμού της εποχής, που γίνονται στη Γαλλία μεταξύ των πολιτικών επιστημόνων, των φιλοσόφων και των κοινωνιολόγων, λίγο ενδιαφέρουν την πρώτη «δημαρική» ομάδα (των ελλήνων ιστορικών του Νεοελληνικού Ινστιτούτου της Σορβόννης). Ακόμα λιγότερο ενδιαφέρονται για τις δομικές θεωρίες των Althusser και Levi-Strauss ή τις συζητήσεις μεταξύ μαρξιστών οικονομικών και ανθρωπολόγων.⁶ Το ίδιο ισχύει για την ανθρωπολογική Ιστορία που αναπτύσσεται την περίοδο εκείνη στην EHESS, από ιστορικούς και ανθρωπολόγους που μελετούν τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης στη Γαλλία (Burguière, Zonabend, Lamaison, Segalen) ή που ειδικεύονται στην ανθρωπολογία

---

⁶ Ενδεικτικά βλ. M. Godelier, *Horizons trajets marxistes en Anthropologie*, Paris, Maspéro, 1973 και Cl. Meillassoux *Femmes greniers et capitaux*, Paris, Maspéro, 1975.

της αρχαίας Ελλάδας και Ρώμης –στο Centre Louis Gernet de Recherches Comparées sur les Sociétés Anciennes, που ιδρύθηκε από τον Jean-Pierre Vernant το 1964 (Vernant, Vidal-Naquet, Détienne, Loraux, Georgoudi). Η συνάντηση θα πραγματοποιηθεί τελικά μέσα από τη μετέπειτα σχέση με την ιταλική σχολή (που συνδέθηκε πολύ νωρίτερα με τη γαλλική ιστορική και ανθρωπολογική επιστημονική κοινότητα).⁷

Είδαμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής ιστορικής σχολής που αναπτύχθηκε στη Γαλλία και έχει λιγότερη σχέση με τη γαλλική ιστοριογραφία και περισσότερη με τα ελληνικά πολιτικά πράγματα τη δεκαετία του 1970, είναι η *ελληνο-ελληνική* τοποθέτηση που συνοπτικά εκθέτει και υποστηρίζει στο κείμενό του στον παρόντα τόμο ο Ασδραχάς, και την οποία υπογραμμίζει ο Γ. Τόλιας στην εδώ μελέτη του για τις έρευνες περί Διαφωτισμού και του ρόλου του στη συγκρότηση της ελληνικής νεωτερικότητας. Πρόκειται για πρόταση συγκρότησης *Εθνικής* Ιστορίας στηριγμένης σε αρχαιακή έρευνα, μιας ιστοριογραφίας που βασίζεται στη διαχρονική και εις βάθος γνώση της γλώσσας των πηγών. Σε αντιδιαστολή με την παραδοσιακή ταύτιση της επίσημης Εθνικής Ιστορίας με το παραδοσιακό εθνικό αφήγημα όπου προτάσσεται η έννοια του έθνους, οι ιστορικοί αυτής της (κομμουνιστικής ή κομμουνιστογενούς, κατά Ασδραχά –βλ. το κείμενό του στον παρόντα τόμο–) γενιάς προτείνουν να χτίσουν ένα *ελληνικό* παράδειγμα που να στηρίζεται στις πηγές, πράγμα που προϋπέθετε ιδανικά την ικανότητα μελέτης τους *μέσα από την ελληνομάθεια και την αρχαιομάθεια*.⁸ Αυτό έγινε πράξη από τον Δημαρά και από τους ιστορικούς της πρώτης παρισινής γενιάς, που ήταν ιστορικοί-φιλόλογοι και ασχολήθηκαν με δύο κυρίως θεματολογίες, την Ιστορία των ιδεών και την Οικονομική Ιστορία. Ο Ασδραχάς πηγαίνει πιο πέρα θεωρώντας ότι η εγγραφή του ελληνικού παραδείγματος στην παγκόσμια (Κοινωνική ή Οικονομική) Ιστορία ισοδυναμεί με «υποδούλωση» του ιστορικού σε ηγεμονικά σχήματα που επιβλήθηκαν από την ανατολική και αργότερα τη δυτική κατάκτηση.⁹ Εδώ τίθεται το ερώτημα σε ποιο βαθμό η συνειδητή επιλογή της ελληνοκεντρικής θεώρησης της Ιστορίας απομακρύνει τους (έλληνες) μελετητές από τη συγκριτική μελέτη ενισχύοντας θεωρητικά και πολιτικά την εκατέρωθεν –έσωθεν και έξωθεν– παραδοσιακή πρόσληψη της Ελλάδας σαν μοναδικής, εξαιρετικής και εν τέλει «αναδέλφου» χώρας. Όποια όμως κι αν ήταν η πρόθεση, γεγονός παραμένει ότι το «ελληνικό παράδειγμα» το μελέτησαν και το συζήτησαν οι έλληνες ιστορικοί μεταξύ τους στα ελληνικά, στη Γαλλία και στην Ελλάδα. Δεν δημοσίευσαν στα γαλλικά και έτσι δεν συμμετείχαν στις συζητήσεις που γίνονταν μέσα από τα γαλλικά

---

⁷ Βλ. για παράδειγμα το πρόγραμμα του Συνεδρίου του ΚΝΕ/ΕΙΕ το 1983.

⁸ Ο Ασδραχάς στο κείμενο αυτού του τόμου σημειώνει ότι η ελληνομάθεια και η αρχαιομάθεια, απαραίτητες και για τους βυζαντινολόγους και τους αρχαιοελληνιστές, δεν αποτελούσε προϋπόθεση για τις νεοελληνικές σπουδές και αναρωτιέται «*αν η έλλειψη αρχαιομάθειας οδήγησε σε αγκυλώσεις, σχετικά με τις κατοπινές συζητήσεις για το έθνος, τη συνέχεια, τις τομές, τις μη τομές και όλα αυτά τα πράγματα*». Τα italics δικά μου

⁹ «Σε διάφορες συζητήσεις που γίνονταν, κυριαρχούσε ένα μοτίβο, ένα αίτημα: να γραφτεί η ελληνική περίπτωση στη διεθνή ή την παγκόσμια. *Αυτά τα θεωρούσα μια υποδούλωση και τα θεωρώ ακόμα. Χωρίς να λέω πως είναι άχρηστα, τα αντιμετωπίζω ως μια υποδούλωση της δημιουργικότητας της ιστορικής σκέψης*.» Βλ. το κείμενο του Ασδραχά στον παρόντα τόμο. Τα italics δικά μου.

επιστημονικά περιοδικά. Η ελληνική ιστοριογραφία θα φτάσει στη Γαλλία πολύ αργότερα, κυρίως ως απόηχος μέσα από αγγλόφωνα κείμενα.¹⁰

Η στάση των ελλήνων ιστορικών της πρώτης γενιάς ήταν επιλεκτική: συζητούσαν με ορισμένους ιστορικούς του γαλλικού ακαδημαϊκού χώρου αλλά απέφευγαν να πάρουν μέρος στις διεθνείς και συγκριτικές συζητήσεις που γίνονταν στη Γαλλία.¹¹ Όπως αναφέραμε πιο πάνω, το ζητούμενο ήταν η νέα Εθνική Ιστορία και σε αυτό το πλαίσιο η τότε τρέχουσα γαλλική πρακτική μολιάσματος των ιστορικών ερευνών με τις μεθόδους των κοινωνικών επιστημών, που αποτελούσε *normal science* (κατα Kuhn) στη Γαλλία από δεκαετίες και της οποίας οι περισσότεροι και πιο προχωρημένοι εκφραστές βρίσκονταν στην EHESS, δεν κατάφερε να προσελκύσει τους έλληνες ιστορικούς. Εκεί στεγάζονταν το Centre de Recherches Historiques, εκεί ανήκαν και τα περισσότερα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού *Annales* και εκεί αναπτύχθηκε η νέα ανθρωπολογική Ιστορία.

Στη δεκαετία του 1970 δημοσιεύονται τα πρώτα δείγματα συνεργασίας στην έρευνα και στη διδασκαλία μεταξύ ιστορικών των ανθρωπολόγων (Laboratoire d'Anthropologie Sociale του Collège de France) της VIe section της EPHÉ. Το τεύχος/σταθμός των *Annales* για την ανθρωπολογική Ιστορία δημοσιεύεται το 1972 (*Annales*, № Spécial 4-5, *Famille et Société*) και ακολουθεί αργότερα η πολύτομη *Ιστορία της οικογένειας* (André Bourguière, Christiane Klapisch-Zuber, Martine Segalen, Françoise Zonabend (επιμ.), *Histoire de la famille*, 2 τόμοι, 1986). Το ελάχιστο ενδιαφέρον της γενιάς αυτής για την ανθρωπολογική Ιστορία δεν είναι άσχετο από το γεγονός ότι η Ανθρωπολογία ήταν άγνωστη επιστήμη στην Ελλάδα πριν τη μεταπολίτευση και οι ελάχιστοι ανθρωπολόγοι ήταν «ξένοι» ή σπουδασμένοι στο εξωτερικό.¹² Ακαδημαϊκά αγγλόφωνοι στη συντριπτική τους πλειονότητα, οι έρευνες και δημοσιεύσεις των ανθρωπολόγων του ελλαδικού χώρου εστιάζονταν στο παρόν και χρειάστηκαν 30 χρόνια για να χτιστούν οι σχέσεις Ιστορίας, Προφορικής Ιστορίας και Ανθρωπολογίας στα ελληνικά πανεπιστήμια (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-Βόλος, Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Αντίστοιχη υπήρξε η παραγνώριση του πλούσιου ερευνητικού έργου των γάλλων ανθρωπογεωγράφων, η οποία στη δεκαετία του 1960 αποτέλεσε τομή για τη γνώση της ελληνικής κοινωνίας και δεν κατόρθωσε να ενταχθεί στο πλαίσιο των ενδιαφερόντων των καθεαυτό ιστορικών.¹³

---

¹⁰ Στο περιοδικό *Annales* δημοσίευσαν τις μελέτες τους δύο έλληνες ιστορικοί: Hélène Antoniadou-Bibicou, «Démographie, salaires et prix à Byzance au XIe siècle», *Annales E.S.C.*, τ. 27, αρ. 1, (1972), σ. 215-246 και Georges B. Dertilis, «Terre, paysans et pouvoir politique: Grèce XVIIIe-XXe siècle», *Annales E.S.C.*, τ. 47, αρ. 2 (1992), σ. 273-291 και με τον ίδιο τίτλο στο *Annales E.S.C.*, τ. 48, αρ. 1 (1993), σ. 85-107. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο βυζαντινολόγος Νίκος Σβορώνος ανέπτυξε όλη του την ερευνητική και διδακτική δραστηριότητα στον γαλλικό θεσμικό χώρο και οι δημοσιεύσεις του, πλην του σύντομου *Histoire de la Grèce moderne* στη σειρά Que sais-je?, αφορούσαν την Οικονομική Ιστορία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου.

¹¹ Εξάιρεση αποτελούν οι Έλληνες που παρακολουθούν τα σεμινάρια του Georges Haupt (1928-1978) για την ιστορία του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος.

¹² Το πρώτο μάθημα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας εισήχθη στο πρόγραμμα του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, όπου δίδαξε για ένα χρόνο η γράφουσα (1982-1983). Το πρώτο ανεξάρτητο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας ιδρύθηκε στο Πανεπιστήμιο του Αιγαίου το 1988.

¹³ Ενδεικτικά αναφέρονται τέσσερεις από τις χαρακτηριστικότερες μελέτες που έγιναν ή/και δημοσιεύτηκαν σε συνεργασία με το ΕΚΚΕ την περίοδο αυτή: Guy Burgel, *Pobia, Étude géographique d'un village crétois*, Athènes, ΕΚΚΕ, 1965· Guy Burgel, *La condition industrielle à Athènes*, (2 τόμοι), ΕΚΚΕ και CNRS, 1970 και 1972· Michel Sivignon, *La Thessalie. Analyse géographique d'une province grecque*, Lyon, Institut d'Études Rhodaniennes, 1975· Emile Kolodny, *La population des îles de la Grèce. Essai de géographie insulaire en Méditerranée orientale*, 3 τόμοι, Edisud, Aix-en-Provence, 1974.

Τα πράγματα αλλάζουν στη δεύτερη περίοδο, με την επόμενη γενιά φοιτητών που φτάνουν στη Γαλλία για μεταπτυχιακές σπουδές στην Ιστορία, προερχόμενοι και από άλλους επιστημονικούς χώρους (Οικονομικά, Πολιτικές Επιστήμες, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία). Πολλοί από αυτούς δεν έχουν μεν φιλολογικές γνώσεις για τη γλωσσική πρόσβαση στις παλαιότερες ελληνικές πηγές, αλλά είναι πιο εξοικειωμένοι με τις δευτερεύουσες πηγές και τη θεωρητική βιβλιογραφία σε άλλες γλώσσες. Αυτοί ενδιαφέρονται περισσότερο από τους μεγαλύτερους τους να μελετήσουν την ελληνική Ιστορία και κοινωνία στο πλαίσιο της παγκόσμιας ιστοριογραφίας, με άλλα λόγια να ερευνήσουν την εγγραφή του ελληνικού παραδείγματος και να εντάξουν την ερευνητική θεματική τους στο πλαίσιο της παγκόσμιας ιστοριογραφίας. Όπως είδαμε, την περίοδο αυτή (δεκαετίες 1980 και 1990) αρχίζει –άτυπα στην αρχή– το σεμινάριο της Αντωνιάδη-Μπιμπίκου στην EHESS με αντικείμενο την ελληνική Ιστορία από το Βυζάντιο μέχρι τους νεότερους χρόνους. Αργότερα η ομάδα αυτή θα ανοιχτεί έξω από τα σύγχρονα ελληνικά σύνορα για να εντάξει τις έρευνές της στο πλαίσιο των βαλκανικών και ευρωπαϊκών σπουδών, όπως το απαιτούσε εξ άλλου η πολιτική της EHESS που προωθούσε τις σπουδές των «πολιτιστικών πεδίων» (*aires culturelles*).

Στις αναλύσεις του παρόντος τόμου επισημαίνονται οι διαφορές μεταξύ των ιστορικών και των κοινωνικών επιστημόνων, που αφορούν, όπως είδαμε, κυρίως την ελληνοκεντρική διάθεση. Τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια οι κοινωνικές επιστήμες ήταν καινούργιες, συχνά ξενόφερτες, και οι έλληνες επιστήμονες «φυσιολογικά», θα έλεγε κανείς, ενέταξαν τις μελέτες τους για την Ελλάδα σε μια συγκριτική θεωρητική συζήτηση μέσα στον επιστημονικό τους χώρο με δημοσιεύσεις στα γαλλικά και τα αγγλικά που απευθύνονταν σε ευρύτερο επιστημονικό κοινό, εγγράφοντας έτσι το ελληνικό παράδειγμα σε ευρύτερα θεωρητικά πλαίσια (Κώστας Βεργόπουλος και Samir Amin, 1974, Δαμιανάκος, 2000).¹⁴ Το ίδιο ισχύει και με τις πρώτες ανθρωπολογικές έρευνες που δημοσιεύονται για τον ελληνικό χώρο, οι οποίες γράφονται στα γαλλικά και εντάσσονται στις ευρύτερες θεωρητικές συζητήσεις που διεξάγονται στη γαλλική και την αγγλική γλώσσα (Handmann, 1983, Piauxt, 1985, Couroucli, 1986, Xanthakou, 1988).¹⁵ Αντίθετα, οι ιστορικές σπουδές στα πανεπιστήμια του Παρισιού είναι ελληνοκεντρικές, πράγμα που θεσμικά εκφράζεται μέσα από τη σχεδόν αποκλειστικά ελληνική παρουσία φοιτητών στα σεμινάρια Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Paris 1 και τη μετέπειτα ίδρυση θέσης Directeur d'Études ελληνικών σπουδών στην École des Hautes Études en Sciences Sociales, με ελληνική χρηματοδότηση, την εποχή που μόλις άρχιζαν οι μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα (βλ. το κείμενο του Δερτιλή στον παρόντα τόμο). Αυτό το *sui generis* ελληνογαλλικό σχήμα μεταπτυχιακών σπουδών μεταξύ Παρισιού και Αθήνας παίρνει τέλος στο Πανεπιστήμιο Paris 1 το 1998 με την αποχώρηση του Σπύρου Ασδραχά από στην EHESS και το 2009 με τη διακοπή της ελληνικής χρηματοδότησης της «ελληνικής έδρας».

---

¹⁴ Samir Amin, Kostas Vergopoulos, *La question paysanne et le capitalisme*, Paris, Anthropos, 1979· S. Damianakos, *Le paysan grec. Défis et adaptations face à la société moderne*, Paris, L'Harmattan, 1996. Όπως σημειώνουν οι Ασδραχάς και Πετμεζάς, εξαίρεση ανάμεσα στους ιστορικούς αποτέλεσαν οι Σβορώνος και Μπιμπίκου, που δημοσίευσαν στα γαλλικά στο πλαίσιο της ερευνητικής και διδακτικής τους εργασίας (βλ. παραπάνω).

¹⁵ M.-I. Handman, *La violence et la ruse. Hommes et femmes dans un village grec*, Aix-en-Provence, Edisud, 1983· C. Piauxt (επιμ.), *Familles et Biens en Grèce et à Chypre*, Paris, L'Harmattan, 1985· M. Couroucli, *Les oliviers du lignage: une Grèce de tradition vénitienne*, Paris, Maisonneuve et Larose, 1986· M. Xanthakou, *Cendrillon et les soeurs cannibales*, Paris, EHESS, 1988.

Η αγγλόφωνη στροφή

Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 δημιουργείται παράλληλα με τις ελληνογαλλικές σχέσεις ένας αγγλόφωνος επιστημονικός χώρος που αφορά τη μελέτη της σύγχρονης Ελλάδας με κύριο άξονα την Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών / MGSA (Modern Greek Studies Association) στις ΗΠΑ (1968-) και των δύο αγγλόφωνων περιοδικών των μελών της Εταιρείας, πρώτα το βιβλιογραφικό *Μαντατοφόρος* και στη συνέχεια το *Journal of Modern Greek Studies*. Αποτελεί μέχρι σήμερα τον μεγαλύτερο παγκόσμιο πόλο συνάντησης επιστημόνων του ανθρώπου και της κοινωνίας (Humanities and Social Sciences) με ειδίκευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Μια σύντομη αναζήτηση στον ιστότοπο του περιοδικού δίνει το στίγμα των επιστημονικών πεδίων των άρθρων που δημοσιεύτηκαν από την ίδρυσή του, το 1983: Πολιτική επιστήμη 149, Ανθρωπολογία 142, Νομικές Σπουδές 109, Νεοελληνική Λογοτεχνία 100, Ιστοριογραφία 88, Κοινωνιολογία 82. Αν υποθέσει κανείς ότι αυτή η κατανομή αντικατοπτρίζει τα επιστημονικά πεδία που αφορούν στις νεοελληνικές σπουδές στον αγγλόφωνο πανεπιστημιακό χώρο, η διαφορά με τα ελληνογαλλικά πράγματα έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι οι νεοελληνικές σπουδές στα γαλλικά πανεπιστήμια αφορούσαν όλα αυτά τα χρόνια σχεδόν αποκλειστικά τη Γλώσσα, τη Λογοτεχνία και την Ιστορία, αφήνοντας τις Κοινωνικές Επιστήμες στο περιθώριο των ενδιαφερόντων τους.¹⁶ Έτσι, ενώ στη Γαλλία τα περισσότερα διδακτορικά στις Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Sciences humaines et sociales) με ελληνικό θέμα αφορούσαν ιστορικά θέματα και υποστηρίχθηκαν σε δύο ιδρύματα (Paris 1 και EHESS), στον αγγλόφωνο επιστημονικό χώρο (ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία) ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1980 οι διατριβές για τη νεότερη Ελλάδα γίνονταν σε πολλά πανεπιστήμια, ήταν πολύ περισσότερες, είχαν μεγάλη ευρύτητα θεμάτων και αφορούσαν πολλαπλά επιστημονικά πεδία, όπου η Ιστορία δεν κυριαρχούσε. Με την παγκοσμιοποίηση η έλξη και η δυναμική του αγγλόφωνου επιστημονικού χώρου «Modern Greek Studies» μετατράπηκε σε κυριαρχία. Στη Γαλλία αυτή η τροπή ενισχύει τη θέση των ελληνικών σπουδών στην EHESS που, με την ίδρυση της έδρας και την έλευση του Γ. Δερτιλή το 2000 και του Κ. Κωστή το 2006, εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διδασκαλίας το οποίο συνδυάζει επιστημονικά πεδία (Ιστορία, Κοινωνικές Επιστήμες) με πολιτιστικά πεδία (aires culturelles) και αποδυναμώνει οριστικά τον πόλο Paris 1 που προτείνει κλασικότερες κατευθύνσεις.

Οι διαφορές μεταξύ γαλλόφωνης και αγγλόφωνης ιστοριογραφίας, σχετικά με την Ελλάδα, αφορούν επίσης τις σχέσεις των ιστορικών με την ελληνική επιστημονική κοινότητα και την ελληνική κοινωνία. Στον αγγλόφωνο πανεπιστημιακό χώρο βρίσκονται περισσότεροι μη Έλληνες ιστορικοί της ελληνικής Ιστορίας (Alexiou, Beaton, Featherstone, Gallant, Mazower, μεταξύ άλλων), με αποτέλεσμα η ένταξη των ερευνών που γράφονται στην αγγλική γλώσσα στην παγκόσμια βιβλιογραφία να είναι ουσιαστικότερη και να επηρεάζει έναν

---

¹⁶ Μόνο η Γεωγραφία και η Ιστορία συγκαταλέγονταν στα μαθήματα «πολιτισμού» της INALCO και αλλού. Η *Revue des Études Néohelléniques* (1992-1998 και 2006-) αφορούσε τη γλώσσα και τη λογοτεχνία και φιλοξενούσε άρθρα στα ελληνικά και στα γαλλικά. Ιστορικά άρθρα φιλοξενεί το περιοδικό *Études Balkaniques* (1994-), που ξεκίνησε ως περιοδικό βυζαντινών σπουδών για τον ελλαδικό και βαλκανικό χώρο γύρω από τους Guillou και Μπιμπίκου στην EHESS. Αυτές οι ιδιαιτερότητες έχουν άμεση σχέση με την οργάνωση των ανώτερων σπουδών στη Γαλλία, των πανεπιστημιακών τμημάτων και των μεταπτυχιακών ιδρυμάτων καθώς και των διαγωνισμών για θέσεις καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (CAPES, Agrégation) που «άνοιξαν» για τις Κοινωνικές Επιστήμες (Οικονομικά, Κοινωνιολογία και Πολιτικές Επιστήμες) το 1977.

ευρύτερο χώρο από την ακραιφνή ιστοριογραφία.¹⁷ Ενώ στον αγγλόφωνο κόσμο οι σχέσεις με την Ελλάδα περνούν μέσα από τον οργανωμένο χώρο των Νεοελληνικών Σπουδών (Modern Greek Studies), η ελληνογαλλική σχέση είναι περισσότερο διαπροσωπική και πιο άμεση.

Συνοψίζοντας, είδαμε ότι από τη δεκαετία του 1970 οι περί Ελλάδος ιστορικές σπουδές στη Γαλλία έχουν στενή σχέση με τους έλληνες φοιτητές, ερευνητές και πανεπιστημιακούς, που μετέχουν συνειδητά στη διαμόρφωση της *Εθνικής* Ιστορίας. Οι έλληνες ιστορικοί που δίδαξαν στη Γαλλία, απευθύνονταν κατά κύριο λόγο σε ελληνικό κοινό: δημοσιεύουν στα ελληνικά, οργανώνουν μαθήματα και συνέδρια στην Ελλάδα, ενώ αντίστοιχα είναι σχεδόν απόντες από την περί Ελλάδος γαλλική βιβλιογραφία. Τα τελευταία 20 χρόνια παρατηρούμε την προοδευτική ένταξη των ελληνικών σπουδών στις βαλκανικές σπουδές (ή, επί το ευγενέστερον, στις σπουδές του νοτιοανατολικού ευρωπαϊκού χώρου –Sud-Est Européen) στην INALCO, την EHESS και αλλού, καθώς και μεγάλη ανάπτυξη των οθωμανικών σπουδών στη Γαλλία (βλ. το κείμενο του Πετμεζά στον παρόντα τόμο). Αυτά τα φαινόμενα έχουν σχέση με τη διεπιστημονική πρακτική έρευνας και διδασκαλίας στα γαλλικά ιδρύματα και επιταχύνουν την αλλαγή του ερευνητικού τοπίου, όπου η απουσία των νεοελληνιστών είναι εμφανέστατη. Η απουσία αυτή με τη σειρά της ενισχύεται από τη διεθνή και αγγλόφωνη –«παγκοσμιοποιημένη»– επιστημονική παρουσία των ιστορικών που εργάζονται στα ελληνικά ιδρύματα και δηλώνει ένα τέλος εποχής.

---

¹⁷ Μια σύντομη περιδιάβαση στις βιβλιογραφικές βάσεις δεδομένων και στις δραστηριότητες των μεγάλων πανεπιστημιακών και ερευνητικών κέντρων στην Ελλάδα, τη Γαλλία, τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία είναι αρκετή για να αποκτήσει κανείς μια πρώτη εικόνα.